

УДК 378:811.161.2

І. В. ХОЛЯВКО

м. Глухів

zleyirinka@mail.ru

ЛІНГВІСТИЧНІ Й ПАРАЛІНГВІСТИЧНІ ПРИНЦИПИ СТВОРЕННЯ ТЕКСТУ ЕЛЕКТРОННОГО ПОСІБНИКА З КУЛЬТУРИ НАУКОВОЇ МОВИ

У статті досліджено лінгвістичні й паралінгвістичні принципи створення тексту електронного посібника з культури наукової мови, орієнтованого на студентів філологічних спеціальностей у процесі професійної підготовки в магістратурі. Проаналізовано прагматичні, медійні, структурні та лінгвостилістичні характеристики тексту електронного посібника. З'ясовано, що електронний посібник із культури наукової мови є жанром наукового стилю й комп'ютерно опосередкованої комунікації, який характеризується інтерактивністю, гіпертекстуальністю, складною структурою, викладом інформації в науковому стилі.

Ключові слова: електронний посібник, текст електронного посібника, гіпертекст, науковий стиль; прагматичні, медійні, структурні, лінгвостилістичні характеристики тексту електронного посібника.

Одним з основних шляхів удосконалення змісту освіти є застосування інформаційно-комунікаційних технологій. Їх широко застосовують для передавання інформації та забезпечення взаємодії викладача й студента в освітньому процесі. Тож викладач повинен не лише мати знання у сфері інформаційних технологій, але й уміти їх застосовувати у своїй професійній діяльності.

Ефективне використання студентами сучасного інформаційного потенціалу є визначальним чинником зближення вітчизняної та європейської вищої освіти. Водночас в умовах конкурентоспроможності, які висуває перед українським фахівцем європейський ринок праці, важливим є формування професійної компетентності, зокрема в магістрантів, у процесі навчання у вищому закладі освіти. Саме на це зорієнтована навчальна дисципліна «Культура наукової української мови», що ознайомить студентів магістратури з сучасною мовною науковою картиною світу, сприяє підвищенню якості мовної комунікації в науково-професійній сфері діяльності, забезпеченню успішного просування майбутнього фахівця на сучасному ринку праці. З огляду на це з урахуванням вимог сучасної університетської освіти нами підготовлено електронний посібник із культури наукової мови для вдосконалення усного та писемного мовлення магістрантів у сфері професійно-наукової комунікації. Мета створення посіб-

ника корелює з основними комунікативними стратегіями навчально-наукового дискурсу й полягає в поданні навчальної інформації, її закріпленні та подальшому контролі. Сферу його функціонування визначаємо як статусно орієнтований різновид комп'ютерно опосередкованої комунікації, учасниками якої є вчений-педагог та студент магістратури. Вважаємо, що такий посібник має бути універсальним, тобто однаково придатним як для самоосвіти, так і для стаціонарного навчання, змістовним, високоінформативним, добре написаним і оформленим.

Проблему визначення оптимальної форми підручника в умовах інформатизації освіти, створення електронних підручників розглядали Є. Баликіна, К. Бугайчук, Г. Василенко, В. Вуль, А. Гречихін, О. Гуркова, Е. Данильчук, І. Захарова, Е. Зайцева, А. Зеленцова, А. Земськов, С. Караман, Е. Колесниченко, П. Коновалов, Н. Кононець, В. Хом'яков та ін. Теорія розроблення електронних посібників з української мови репрезентована у працях В. Бадер, О. Захарчук-Дуке, С. Карамана, В. Новосолової, Л. Скуратівського, Г. Шелехової, С. Єрмоленко, В. Шляхової, В. Шевцової та ін. Як зазначає В. Бадер, «проводиться велика робота щодо створення електронних посібників з різних навчальних дисциплін, однак проблема забезпечення закладів освіти якісними електронними засобами й до сьогодні не розв'язана» [1, 91].

У публікації ставимо собі за мету окреслити лінгвістичні й паралінгвістичні принципи створення тексту електронного посібника з культури наукової мови, орієнтованого на студентів філологічних спеціальностей у процесі професійної підготовки в магістратурі. Спираючись на дослідження Т. Куст, виділення цих принципів пов'язуємо з описом прагматичних, медійних, структурних та лінгвостилістичних характеристик тексту електронного посібника, сукупність яких свідчить про сформованість певного типу тексту, обумовленого функціонуванням у комп'ютерно опосередкованій комунікації [2, 4].

Навчальний посібник може реалізовуватися через письмовий та електронний канали комунікації, а його фізичними субстратами є паперовий друкований та електронний тексти. Останній часто є повним аналогом паперового тексту, але з деякими додатковими можливостями, наприклад, електронним переходом від посилання у тексті до його опису в списку літератури. Проте технологічний прогрес чинить дедалі більший вплив на варіанти навчальних посібників, що публікуються в електронному форматі. Нині дослідження гіпертексту, не беручи до уваги технічних і технологічних аспектів, відбувається в таких напрямках: гіпертекст як новий спосіб представлення знань у зв'язку з нелінійністю людського мислення; гіпертекст як спосіб організації мережевого соціального простору; гіпертекст як спосіб організації художнього твору; гіпертекст як більш досконалий спосіб організації словників і каталогів; гіпертекст як засіб підвищення ефективності навчання й освітнього процесу [3]. У сучасному освітньому процесі дедалі більшої популярності набуває використання навчальних електронних гіпертекстів, які, з одного боку, мають властивості традиційних текстів із погляду інформативності та змісту, а з іншого – особливості, пов'язані з формою представлення інформації, її сприймання тощо.

Завдяки використанню гіперпосилань і елементів розмітки в текст може бути закладено алгоритм його вивчення або модель інтерпретації. Відтак, традиційне розуміння тексту розширюється за рахунок нелінійності, встановлення перехресних зв'язків, гіпертекст дає можливість реалізувати механізм

утворення асоціативних зв'язків, задати алгоритм опрацювання тексту. Електронна форма, зберігаючи смисл і традиційне призначення тексту, уможливорює якісно нові можливості роботи з ним, дозволяє використовувати не доступний раніше дослідницький інструментарій, не відкидаючи при цьому традиційні технології роботи з текстом.

У процесі підготовки тексту електронного посібника з культури наукової мови ми відштовхувалися від розуміння наукового тексту як такого, що відбиває мовні особливості наукового стилю, а тексту електронного посібника – як вторинного відносно інтертекстуального простору наукового стилю. Ми також погоджуємося з твердженням Л. Славгородської, яка вважає, що головним завданням наукового тексту є інтелектуальна зацікавленість читача в проблематиці тексту, тому автор повинен грамотно та вміло скористатися кредитом уваги читача – не зменшити, а збільшити його, адже для наукового тексту важливим є не тільки написання, а і його сприйняття [4, 103]. Студент повинен сприймати текст активно, творчо, взаємодіяти з ним, прагнути його зрозуміти. Ознаками наукового тексту є чітка, логічна структура, об'єктивність викладу, термінологічність, цілісність, зв'язність, проблемність, членованість, завершеність, комунікативність, діалогічність тощо, на які ми орієнтувалися, добираючи мовні засоби в процесі створення тексту електронного посібника з культури наукової мови. Водночас ми орієнтувалися на прагматичні, медійні, структурні та лінгвостилістичні параметри жанрів комп'ютерно опосередкованої комунікації [2; 5], урахування яких, на нашу думку, уможливило створення інтегрованого інформаційного середовища, в якому користувач отримує якісно нові можливості, що дозволяють підвищити ефективність навчального процесу: електронний навчальний посібник дає студенту можливість самостійно обирати темп вивчення дисципліни, має більшу наочність і зручність у користуванні порівняно з друкованим аналогом, дозволяє швидко здійснювати оновлення інформації тощо.

Прагматичні характеристики (адресат, адресант, мета і сфера комунікації). Адресант

має необхідну науково-методичну кваліфікацію й передає адресатові певний обсяг інформації через текст посібника, створеного за допомогою комп'ютерних технологій. У нашому посібнику автор експлікований на титальному екрані, а також у передмові.

У тексті електронного посібника використані засоби, сприятливі для здійснення комунікації між адресантом і адресатом, а саме:

- мовні засоби, за допомогою яких передані ментальні стани адресанта: **Доведено**, що діалексеми відрізняються семантичним обсягом, особливостями сполучуваності та стилістичними характеристиками;
- мовні засоби, пов'язані з логікою подання інформації: **Отже**, мовні етикетні висловлювання сприяють ефективності наукової комунікації, налагодженню наукових та ділових контактів, дають змогу тактовно оцінити наукову роботу, висловити зауваження щодо можливих недоліків, рекомендації щодо уникнення їх у подальшій роботі;
- мовні засоби, які експлікують емоційне ставлення адресанта до інформації, яку він подає: **На жаль**, часто цю тенденцію доводять до абсолюту і намагаються замінити будь-які українські слова, утворені з допомогою суфікса *-ка*, що суперечить давній українській традиції використовувати цю морфему для називання дій, а не тільки їх наслідків;
- акцентування уваги на важливій інформації досягається здебільшого шрифтовими виділеннями (жирним шрифтом, курсивом): У науковій комунікації сформувалася доволі складна система **етикетних вимог**, яка визначає вибір тих чи інших етикетних виразів, що регулюють мовну поведінку її учасників.

Прагнення до успішної комунікації з потенційним адресатом досягається й за допомогою використання особового займенника «ви»: Як **ви** вважаєте, чому в сучасному науковому спілкуванні поширеним є таке явище, яке називають науковим жаргоном?

Прагматичною характеристикою тексту електронного посібника з культури наукової мови є використання мовних засобів звернення до адресата як до учасника діалогу. Така діалогічність спілкування реалізується за допомогою використання особового займенника «ми»: це залучає адресата до про-

цесу мислення, об'єднує тезауруси адресанта й адресата: *Записуючи власну думку, ще не зовсім ясну для нас, ми її краще усвідомлюємо, виявляємо приховані помилки або прогалини в міркуваннях.* Аналогічний ефект має використання форм наказового способу дієслів (*зверніть увагу...*), інфінітива у сполученні зі словом категорії стану (*варто зазначити, необхідно пам'ятати*), питальних синтаксичних конструкцій (*Тож чого дивуватися засиллю наукоподібного канцеляриту?*).

Медійні характеристики (форматні особливості текстів електронного посібника). Як уже було зазначено, текст електронного посібника – це гіпертекст, який передбачає нелінійне розгортання. Таку нелінійність ми забезпечили комбінованим способом навігації, який об'єднує навігацію по ресурсу з контекстного меню і навігаційні гіперпосилання. Навігаційні гіперпосилання оформили вербально, використавши при цьому такі засоби: «продовження», «на початок сторінки», «далі», «назад», «наступна тема» та ін. Контекстне меню охоплює назви семи розділів нашого посібника («Культура наукової мови, її основні категорії та поняття», «Науковий дискурс. Жанри наукового дискурсу», «Український термін як національно-культурне явище», «Структура наукового тексту», «Типологія помилок у науковому тексті», «Мовний етикет у науковому спілкуванні», «Риторика наукового дискурсу»), що по суті є гіперпосиланнями, активація яких виводить на екран зміст кожного розділу й текст.

Нелінійність гіпертексту досягається також наявністю гіперпосилань власне в текстовому матеріалі. Гіперпосилання при цьому є умовою зв'язності й цілісності гіпертексту. Засобом їх графічного оформлення ми обрали колір. З мовного погляду гіперпосилання представляють собою переважно слова або словосполучення. З морфологічного погляду виражені словом гіперпосилання є здебільшого іменниками – номінаціями термінів, понять, персоналій. За критерієм можливості здійснення переходу в нашому посібнику домінують міжтекстові гіперпосилання (перехід між розділами ресурсу), рідше використовуються внутрішньотекстові (перехід до нового фрагменту в межах одного розділу посібника).

Поняття **структурної одиниці** гіпертексту в лінгвістиці розуміють по-різному. У контексті досліджуваного нами питання під структурною одиницею розуміємо розділ електронного посібника. Розроблений нами електронний навчальний посібник має блокову структуру. Усередині кожного розділу навчальний матеріал подано в строгій логічній послідовності. Поняття, що вводяться до змісту підручника, передбачають наявність у студентів знань попереднього матеріалу.

Кожен розділ нашого посібника структурований на такі підрозділи: «Коротко про основне» (теоретичний матеріал), «До джерел» (перелік літератури з теми), «Думки авторитетів» (уривки з наукових розвідок авторитетних мовознавців), «Варто знати й це» (додаткова інформація з теми), «Є над чим подумати» (афоризми та цитати, які треба прокоментувати, висловити свою згоду або незгоду з думкою автора), «План практичного заняття» (перелік питань з теми), «Перевірте себе» (контрольні запитання та підсумкові тести з розділу), «Практичні завдання», «Інтелектуальні виклики» (теми для доповідей, рефератів), «Формуємо культуромовну вправність» (акцентування уваги на типових помилках, які трапляються у наукових текстах). Таке структурування передбачає вивчення не тільки основного, а й додаткового матеріалу (рубрики «Думки авторитетів» «Варто знати й це»), а також поглиблене вивчення тем (рубрика «Інтелектуальні виклики»). У рубриці «Є над чим подумати» реалізована емоційно-ціннісна складова змісту електронного посібника, яка відображає світоглядну, моральну, ідейну, естетичну та інші спрямованості. Це забезпечується яскравістю та афористичністю матеріалу, парадоксами й іншими засобами.

Таке структурування кожної теми забезпечує реалізацію комунікативних стратегій навчально-наукового дискурсу (подання навчальної інформації, її закріплення й контроль).

Лінгвостилістична специфіка текстів електронного посібника з культури наукової мови полягає в реалізації в цих текстах стильових рис наукового стилю, репертуару відповідних мовних засобів, а також впливі на ці

тексти комп'ютерно опосередкованої комунікації.

Абстрактність та узагальненість, властиві науковому викладу, досягаються внаслідок використання таких мовних засобів:

- лексичних (терміни, абстрактна лексика, десемантизовані дієслова, дієслова широкої семантики);
- морфологічних (форми теперішнього часу дієслів у позачасовому значенні, особові форми дієслів першої особи множини);
- синтаксичних (речення складної, але «правильної» будови, часто ускладнені зворотами, нанизуванням іменних форм; синтаксичні структури зі вставними й уточнювальними словами, словосполученнями й реченнями).

Засобами досягнення логічності у викладі інформації є вставні конструкції, складні речення з підрядним типом зв'язку, прямий порядок слів та ін.

Точності домагаємося за рахунок використання термінів на лексичному рівні, а також відокремлених узгоджених означень для конкретизації інформації на синтаксичному.

Об'єктивність у текстах наукового стилю реалізується через некатегоричну манеру викладу інформації, поміркованими оцінками в тексті й особливо посиленнями на думки й роботи інших авторів у вигляді прямого та непрямого цитування.

Неспростовним є факт необхідності скорочення друкованого тексту для подання його в електронному форматі, тобто компресії. Для визначення межі стиснення нами використано поняття текстової норми. У різних текстах вона буде різною, однак є її загальний показник: мовна одиниця не повинна втрачати свого сполучувального сенсу. Створюючи текст електронного посібника, ми вдавалися до семіотичного (лексична компресія, синтаксична компресія і формування мовних стереотипів) та комунікативного (згортання інформації) способів інформаційної компресії.

Отже, стильові риси наукового стилю обумовлюють відбір мовних засобів, властивих науковим текстам взагалі, безвідносно до їх жанрової специфіки.

Підсумовуючи викладене, зазначимо, що комп'ютерні технології покликані стати не-

віддільною частиною цілісного освітнього процесу, що значно підвищує його ефективність. Текст електронного посібника створюється з освітньою метою для чітко визначеного адресата, представляє собою гіпертекст, який характеризується мультимедійністю, інтерактивністю, складною структурою та викладом інформації в науковому стилі. Його зміст покликаний забезпечити підтримку всіх етапів навчального процесу (отримання інформації, практичні знання, контроль знань), а також забезпечити сферу самостійного навчання студента.

Порушена проблема може бути поглиблена й розвинена в напрямі розширення діапазону можливостей для роботи з навчальним гіпертекстом як засобу підвищення ефективності філологічної освіти.

Список використаних джерел

1. Бадер В. І. Теоретико-методичні засади побудови електронного посібника з лінгводидактики [Електронний ресурс] / Бадер Валентина Іванів-

на // *Nowoczesna edukacja: filozofia, innowacja, doświadczenie*. – 2015. – № 1. – С. 91–94. — Режим доступу: ipk-dszu.kiev.ua/science/material/suchasna%20filosofiya.pdf

2. Куст Т. С. Жанровая природа электронного учебника [Электронный ресурс] : дисс. на соискание ученой степени канд. филол. наук : спец. 10.02.01 – русский язык / Татьяна Сергеевна Куст. – Томск, 2011. – 25 с. – Режим доступа: www.стройков.рф/file/xn-b1andocigi_x/.../Kust_Avtoreferat.pdf
3. Лутовинова О. В. Гипертекст: понятие, основные характеристики, возможные подходы к лингвистическому анализу [Электронный ресурс] / Ольга Васильевна Лутовинова // *Известия Волгоградского государственного педагогического университета*. – 2009. – № 5. – Режим доступа: <http://cyberleninka.ru/article/n/gipertekst-ponyatie-osnovnye-harakteristiki-vozmozhnye-podhody-k-lingvisticheskomu-analizu>
4. Славгородская Л. В. О функции адресата в научной прозе / Л. В. Славгородская // *Лингвостилистические особенности научного текста*. – 1981. – № 2. – С. 103–106.
5. Щипицына Л. Ю. Жанры компьютерно-опосредованной коммуникации : монография [Электронный ресурс] / Л. Ю. Щипицына ; Поморский гос. ун-т им. М. В. Ломоносова. – Архангельск : Поморский университет, 2009. – 238 с. – Режим доступа: narfu.ru/university/library/books/1148.pdf

І. ХОЛЯВКО

Нлукхив

LINGUISTIC AND PARALINGUISTIC PRINCIPLES OF THE CREATION THE TEXT OF THE ELECTRONIC MANUAL ON CULTURE OF THE SCIENTIFIC LANGUAGE

The linguistic and paralinguistic principles of the text of the electronic manual on culture scientific language, based on the students of philology in the training of magistrates are investigated in the article. Pragmatic, media, structural and lingvo-stylistic characteristics of the text of the electronic manual are analyzed. The features of hypertext and its specificity as a means of increasing the efficiency of teaching and educational process are detected. It was found that the electronic guide in culture of the scientific language is the genre of the scientific style and computer mediated communication, characterized by interactivity, hypertextual, complex structure, outlining information in the scientific style.

Key words: electronic manual, electronic user text, hypertext, scientific style; pragmatic, media, structural characteristics stylistic text electronic manual.

И. В. ХОЛЯВКО

г. Глухов

ЛИНГВИСТИЧЕСКИЕ И ПАРАЛИНГВИСТИЧЕСКИЕ ПРИНЦИПЫ СОЗДАНИЯ ТЕКСТА ЭЛЕКТРОННОГО УЧЕБНИКА ПО КУЛЬТУРЕ НАУЧНОЙ РЕЧИ

В статье рассмотрены лингвистические и паралингвистические принципы создания текста электронного учебника по культуре научной речи, ориентированного на студентов филологических специальностей в процессе профессиональной подготовки в магистратуре. Проанализированы прагматические, медийные, структурные и лингвостилистические характеристики текста электронного учебника. Определено, что электронный учебник по культуре научной речи является жанром научного стиля и компьютерно опосредованной коммуникации, который характеризуется интерактивностью, гипертекстуальностью, сложной структурой, изложением информации в научном стиле.

Ключевые слова: электронный учебник, текст электронного учебника, гипертекст, научный стиль; прагматические, медийные, структурные, лингвостилистические характеристики текста электронного учебника.

Стаття надійшла до редколегії 19.10.2015